„Retorikos“ sąvokos atsiradimas
Antikinė retorikos samprata

2 pamokos

1 pamoka
Užduotis

- Klausydami įsidėmėkite ir užsirašykite 5 svarbiausius faktus apie retorikos sampratą.
- Pasirinkite, kuriam požiūriui į retoriką jūs pritariate : sofistų ar jų kritikų.
- Kitą pamoką pasiruoškite 2 minučių pasisakymą, kuriuo turėtumėte apginti savo požiūrį. (nepamirškite argumentų, galite pasiremti antikos laikų mąstytojų mintimis)

RETORIKOS SAMPRATA

- Žmogus iš prigimties apdovanotas gebėjimu kalbėti, spontaniškai žodžiais dėstyti savo mintis. Šią ypatingą kalbos dovaną ir žodžio svarbą bei galią pabrėžė dar Antikos autoriai. Savo garsiojoje įžangoje į vieną iš retorikai skirtų knygų ,,Apie invenciją" Ciceronas teigia, kad būtent kalbos dovana išskiria žmogų iš kitų gyvūnų.

- **Invencija** (lot. invenire – atrasti, išrasti inventio – „įkritimas“)

RETORIKOS SAMPRATA

- Pačia bendriausia prasme retorika gali būti laikoma mentalinė ir emocinė galia paveikti klausytoją per komunikaciją taip, kaip to siekia kalbėtojas. Seniausia žodžio praktika siejama su magija, mitu ir ritualu.

RETORIKOS SAMPRATA

- Neabejotinai ir šiandienėje retorikoje matomi žodžio magijos pėdsakai: pagalvokime apie įvairiausias kartotines retorines figūras, kurių jau būta maginiuose užkalbėjimuose, balso galią, kalbėjimo ritmą, asmenybės įtaką, kalbos paveikumo svarbą ir kita (pvz. politinės reklamos prieš rinkimus).

RETORIKOS SAMPRATA

- Tad iškalba iš pradžių suprantama kaip spontaniškas, specialių mokslų nereikalaujantis žmogaus gebėjimas kalbėti, suprasti kitų mintis, pateikti, grįsti ir apginti savo ar paneigti kitų nuomonę. Kol iškalba suprantama tik kaip įgimtas sugebėjimas gražiai kalbėti, tikima, kad žmonės šia dovana apdovanoti nevienodai. Todėl sakytine tradicija grįstose kultūrose iškyla tie, kurie turi ypatingą dovaną, – dainiai, epų atlikėjai, pasakotojai, poetai.
-

RETORIKOS SAMPRATA

- Kita vertus, ši išskirtinė ypatybė dažnai priskiriama kilmingųjų luomui. Iškalbos buvo mokoma, bet aristokratinėse visuomenėse, tarkime, tokioje, kokia buvo antikinė Graikija iki V a. pr. Kr., šia privilegija galėjo naudotis tik išrinktieji, „apdovanotieji“, t. y. tik aristokratijos atstovai.

RETORIKOS TEORIJA

- Įvairių teorijų ir vadovėlių, aprašančių, kaip tapti geru, paveikiu kalbėtoju, galima rasti įvairiose kultūrose. Tokie pamokymų rinkiniai egzistavo senovės Kinijoje, Indijoje ir Egipte. Tam tikrų išvadų apie tai, kokia kalba yra maloni klausytojui, galima rasti Senajame Testamente.

RETORIKOS TEORIJA

- Tai, ką mes šiandien vadiname žodžiu „retorika“ (gr. rhētorikē), yra sietina su viešojo kalbėjimo menu ir mokslu, gimusiu antikinėje Graikijoje, kylant Sirakūzų ir Atėnų demokratijoms.

SOFISTŲ MOKYMAS

- **Retorika visų pirma atkreipia dėmesį į žodžio galią, žmogaus gebėjimą keisti pasaulį per kalbą.**
- ĮAnkstyvojoje antikoje (iki sofistų) iškalba, gebėjimas kalbėti yra suvokiamas kaip prigimtinė žmogaus dovana – aristokratinėje Graikijoje tikima, kad vieni ja apdovanoti labiau nei kiti, tad ir lavintis turi galimybę tik išskirtieji. **Sofistai retoriką supranta kaip techniką (kurią galima išmokti „įvaldyti“) ir išpopuliarina ją kaip visiems prieinamą mokslą.**

SOFISTŲ MOKYMAS

- **Sofistai** pirmieji pažvelgia į retoriką kaip į tam tikrą techniką (tēkhnē), kitaip tariant, kaip į techninių priemonių rinkinį, padedantį lavinti įgimtus kalbinius sugebėjimus, ir imasi mokyti visus norinčius pramokti šio amato.

SOFISTŲ MOKYMAS

- **Sofistai** buvo keliaujantys kultūros, retorikos ir politikos mokytojai. Jie keliavo per įvairius polius, o įstatymai skirtinguose poliuose (miestuose-valstybėse) skyrėsi, tad sofistai buvo daug lankstesni ir sugebėdavo paremti ir vienokius, ir kitokius argumentus bei apginti vienokius ir kitokius įstatymus – būtent dėl šios priežasties jie buvo kaltinami tam tikra laisvamanybe. Jie buvo kilę iš miestiečių (ne aristokratai), taip pat jiems buvo mokama (todėl graikai priekaištavo, jog jie rūpinosi ne visų, o savo gerove).

SOFISTŲ MOKYMAS

- Visų pirma retorika demokratijoje atsiranda iš poreikio apginti savo ieškinį teismuose, tad labai sparčiai ima plėtotis būtent teisinė retorika, kuri beveik nuo pat retorikos teorijos atsiradimo pradžios skiriama nuo viešosios retorikos, kurios principai buvo taikomi politiniuose debatuose. Maža to, retorika iš karto iškyla kaip gana prieštaringas mokslas: suteikusi žodžiui specifinę galią, vien žaisdama žodžiais ji mokė, kaip silpnesnį argumentą paversti stipresniu.
- **Sofistai kaip reliatyvistai, žongliruodami žodžiais ir argumentais, leidžia sudvejoti nepajudinamomis to meto vertybėmis – morale ir tiesa.**

SOFISTŲ MOKYMAS

- Menas manipuliuoti argumentais, nors ir kritikuotinas bei kritikuotas moraliniu atžvilgiu, leido kelti naujus klausimus ir atverti naujas perspektyvas. Galų gale jis paprasčiausiai tapo bendrojo išsilavinimo pagrindu ir pamatu.
- Retorika beveik iš karto „sulipo“ ir su dviem kitais terminais – sofistikavimu ir politizavimu, kurie (nors ir neatsiejami nuo naujų teigiamų procesų graikų visuomenėje) nuo pat pradžių turėjo maždaug tą pačią neigiamą konotaciją kaip ir šiandien skambanti atsaini frazė „Tai tik retorika“.

SOFISTŲ MOKYMAS

- Jų veikla kėlė labai daug prieštaringų vertinimų. Daug jiems skirtos kritikos sutapo su kritika demokratijai, kurios sąlygomis jų veikla buvo įmanoma. Pinigų reforma (gryną auksą keičia simbolinę vertę turintys pinigai), aristokratijos vaidmens nuvertėjimas, tiesos paieškų iškeitimas į žongliravimą argumentais – atspindėjo bendras tendencijas ir graikų buvo kritikuojama už aukštosios kultūros ir tikrųjų vertybių nuosmukį.

SOFISTŲ MOKYMAS

- Nepaisant visos kritikos, graikų kultūra suklesti Atėnų demokratijos periodu ir prie to nemenkai prisideda sofistai. Jie yra bendrojo mokslo pradininkai, itin nusipelnę praktinės retorikos ir retorikos mokymo radimuisi.
- **Vieni garsiausių sofistų retorių buvo Protagoras, Gorgijas, Hipijus, Prodikas, Isokratas, Antifonas, Demostenas.**

RETORIKOS MOKYMO PRADININKAI

- Dažnai retorikos mokymo pradininku laikomas pagrindinis minėto Platono dialogo herojus sofistas Gorgijas (485–380 m. pr. Kr.), kurio garsioji olimpinė kalba suvienijo graikus į mūšį prieš persus ir medinus. Jis pabandė apibendrinti iškalbos meną ir ėmėsi kurti iškalbos teorijas.
- Pirmasis retorikos vadovėlis, manoma, buvo parašytas Korako iš Sirakūzų, kūrusio net specialias retorikos mokyklas. Tiesa, vadovėlis neišliko ir apie jį žinoma tik iš antikinių autorių darbų.

RETORIKOS MOKYMO PRADININKAI

- Korakas ima mokyti retorikos, kai Sirakūzuose nuverčiamas diktatorius ir įsteigiama demokratija: Sirakūzų gyventojai plūsteli į teismus reikalauti, kad jiems būtų grąžinta jų nuosavybė. Tokiomis sąlygomis atsiranda poreikis mokėti įtikinti, apginti savo poziciją.
- Manoma, kad Korakas mokė kalbos struktūros (pirmasis įvardijo, kokios dalys turėtų sudaryti teisminę kalbą) ir pirmasis suformulavo bendrosios tikimybės dėsnį (vėliau labai kritikuotą kitų retorių, Sokrato ir Platono)

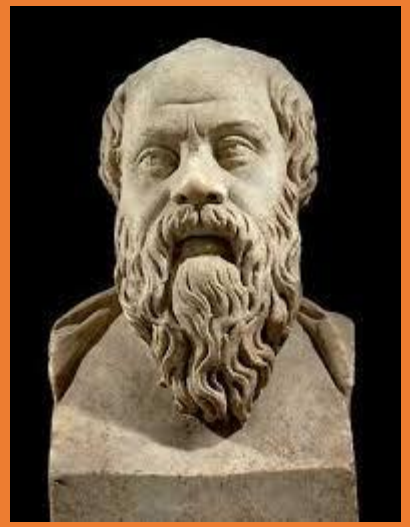

SOFISTŲ KRITIKA

- Vieni didžiausių SOFISTŲ kritikų yra Sokratas (470–469 m. pr. Kr.–399 m. pr. Kr.) ir jo mokinys Platonas (427 iki 347 m.pr.Kr.) .
- Idealistinė Sokrato ir Platono filosofija buvo skirta tiesos paieškoms ir buvo laikoma kilnesniu mokslu.

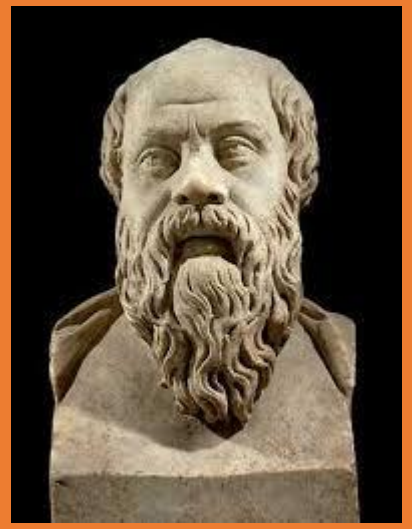

SOFISTŲ KRITIKA

- Sokratas kritikavo sofistus už tai, kad šie kalba apie dalykus, kurių neišmano, ir nesiekia išsiaiškinti apie juos tiesos. Kaip mokytojai, sofistai buvo kritikuojami už tai, kad jie moko parinkti argumentus, o ne siekti pažinti tiesą. Sofistų svarstymas buvo grįstas tuo, jog tai, kas vadintina tiesa ir teisingumu, priklauso nuo situacijos ir konteksto. Sofistai buvo susipažinę su skirtingų polių įstatymais ir galėjo išmokyti nuginčyti vienus ar kitus. Viena vertus, tai leido pateikti argumentus abiem ginčo šalims, bet sykiu tai leido kvestionuoti absoliučią tiesą ir teisingumą – universalius principus, puoselėtus filosofų idealistų. Vis dėlto neteisinga būtų teigti, jog Platonas nevertino retorikos kaip iškalbos, veikiau jis kritikavo retoriką tokią, kokia buvo mokoma sofistų.

2 pamoka
RETORIKOS TEORIJA

- Tikėtina, kad retorikos mokymas suklestėjo V a. pr. Kr., bet pats žodis „retorika“ pirmą kartą aptinkamas paminėtas **Platono** (apie 429–424 m. pr. Kr.– 348–347 m. pr. Kr.)
- Kai kurie antikos tyrėjai mano, kad pats Platonas ir sukūrė terminą „retorika“ visoms iki tol egzistavusioms iškalbos mokymo technikoms pavadinti.

- Ką įdomaus žinome apie Platoną?
- Ar girdėjote posakį platoniška meilė?

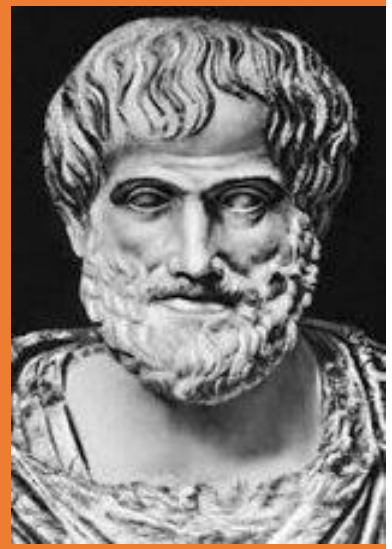

RETORIKOS MOKYMO PRADININKAI

- **Aristotelis** (384–322 m. pr. Kr.) teigia, kad retorika yra moralės atžvilgiu neutrali.
- Jis sako, kad retorikos priemonėmis gali naudotis abi ginčo šalys.
- Aristotelis lygiai taip pat kaip ir Platonas atstovauja idealistinės retorikos sampratai.
- Aristotelis mato ir pripažįsta, kad retorika, kaip ginklu, gali naudotis abi pusės, bet jis kalba apie teisingomis prielaidomis grindžiamą retoriką ir kalbėtojo tikėjimą tuo, ką pats sako. Aristotelis pataria kalbėtojui keisti kalbą atsižvelgiant į auditoriją, suvokdamas, kad skirtinga auditorija supranta skirtingą kalbą, bet jis siūlo prie auditorijos taikyti kalbą, o ne mintis.

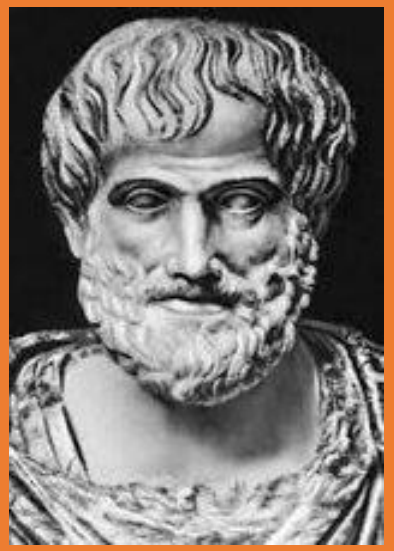

RETORIKOS MOKYMO PRADININKAI

- Iš esmės Retorikoje Aristotelis pirmasis pateikia visų retorinių priemonių sąvadą – tai yra seniausias išlikęs išsamus retorikos vadovėlis (daugiau apie jo pabūdį skaitykite p. 38 ir 75). Kitaip tariant, Aristotelis pirmasis suformuoja metaretoriką – mokslą apie retorines priemones, naudojamas tam, kad kalbėtojas padarytų savo kalbą paveikią. Aristotelis pirmasis išskirsto diskursą į tris rūšis – teisinį, svarstomąjį (viešąjį) ir epideiktinį (proginį), šiuo skirstymu vadovaujamasi dar ir šiandien. Jis pirmasis suformuluoja retorinio samprotavimo taisykles.

RETORIKOS MOKYMO PRADININKAI

- **Entimemà** (gr. *enthymēma* – mintis, svarstymas), neišsamus, sutrumpintas argumentas, įrodymas ar samprotavimas, kurio trūkstamos dalys numanomos.
- silogizmas – tai samprotavimas, kurį sudaro dvi prielaidos ir viena išvada. Labiausiai įprastas yra kategorinis silogizmas – samprotavimas, kuriuo dviejų terminų kategorinis santykis išvedamas remiantis tų terminų santykiais su trečiuoju terminu. Pvz., *Visi žmonės yra mirtingi, ir visi graikai yra žmonės, vadinasi, visi graikai yra mirtingi*.

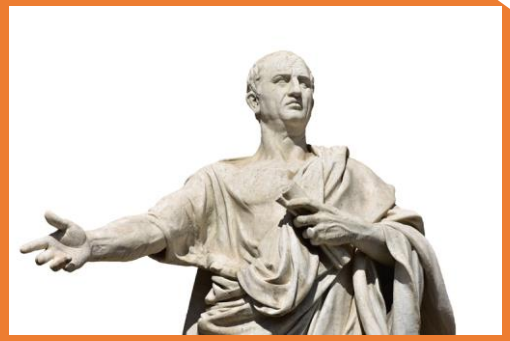

RETORIKOS MOKYMO PRADININKAI

- Retorinis kanonas galutinai nusistovi romėnų retorinėje praktikoje ir geriausiai išsiskleidžia **Cicerono** (106–43 m. pr. Kr.) ir **Kvintiliano** (35–100 m.) darbuose. Nors tradiciškai nuo retorikos iškilimo daugiausia dėmesio buvo skiriama teisinei retorikai (nes jos poreikis buvo didžiausias), Romos imperijos laikais gana smulkiai aprašomi ir kiti diskurso tipai – viešoji ir epideiktinė (proginė) kalba, ypač daug dėmesio skiriama pastarajai.

RETORIKOS MOKYMO PRADININKAI

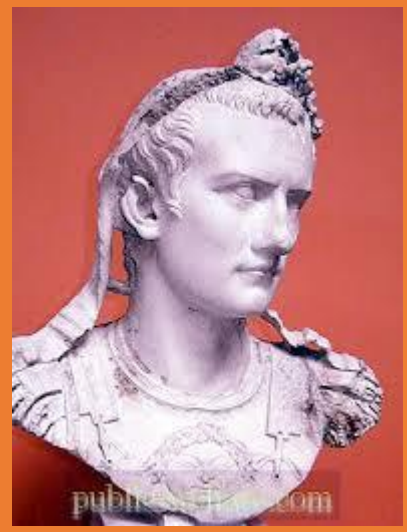

- **Ciceronas** (106-43 pr. Kr.) savo knygoje ,,Apie oratorių" pateikia tobulo oratoriaus apibrėžimą: tai turėtų būti doras, moralus, aktyviai viešajame gyvenime dalyvaujantis žmogus, išėjęs retorikos, filosofijos, teisės, istorijos ir kitus mokslus.
- Atsakomybė už naudojamas retorines priemones perkeliama oratoriui, kuris tomis priemonėmis naudojasi.
- Per visą Romos imperijos laikotarpį netilo ginčai dėl retorikos ir filosofijos – vieni autoriai ir imperatoriai teikdavo pirmenybę vienam mokslui, kiti kitam. Tokia pirmenybė nemalonėn patekusiam galėjo kainuoti tremtį (pvz. Seneka ir Kaligula).

Antikinė retorikos samprata

Tad dar Antikoje retorika suprantama kaip:

- spontaniškas kiekvieno žmogaus gebėjimas kalbėti,
- technika (įtaigiai kalbėti),
- įtikinimo (argumentavimo) menas,
- visa tai aprėpianti teorija (mokslas).

Užduotis

- Pasirinkite vieną iš žymių Antikos oratorių ir jį pristatykite per 5-8 minutes siedami su šiandieniniu kontekstu (kokios jo idėjos, mintys tinka ir mūsų laikmečiu).